

Piotr Miodunka

Katedra Historii Gospodarczej i Społecznej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Wybrane problemy rozwoju małych miast galicyjskich w okresie przedautonomicznym (1772–1866)

Streszczenie

Opracowanie ma na celu wstępne rozpoznanie głównych uwarunkowań rozwoju mniejszych miast zachodniej części Galicji w latach 1772–1866. Przyjęto, że były to miejscowości liczące mniej niż 5 tys. mieszkańców, których miejski status nie budził wątpliwości. W omawianym okresie władza była zainteresowana jedynie miastami w dobrach państwowych i największymi miastami prywatnymi, gdzie zadbano o profesjonalizację magistratów. Z racji niskich dochodów miast nie przyczyniło się to do ich rozwoju. Te zmiany nie dotyczyły licznej grupy mniejszych miast prywatnych. Dopiero reorganizacja administracji terenowej w latach 50. XIX w. dała możliwości awansu niewielkim miastom. Wspólną słabością tych ośrodków był niski stopień zorganizowania szkolnictwa, chociaż sama obecność instytucji oświatowych wyróżniała je od wsi. Mając jednak na względzie wyraźny przyrost zaludnienia w omawianym okresie, można przypuszczać, że był on zasługą innych – niż wyżej uwzględnione – czynników wzrostu.

Słowa kluczowe: Galicja, małe miasta, gospodarka, administracja, demografia.

1. Wprowadzenie

Na czasy, kiedy południowa Polska znajdowała się pod panowaniem austriackim (1772–1918), przypało wiele zjawisk znacznie dynamizujących proces urba-

nizacji¹. Te przemiany w Galicji nie spotkały się z większym zainteresowaniem badaczy. Nieliczne studia z tego okresu dotyczą okresu autonomicznego i odnoszą się do większych ośrodków miejskich [Broński 2003]. Problemy rozwoju małych miast galicyjskich nie zostały jak dotąd w pełni opracowane². Dysponujemy wprawdzie poświęconymi tym kwestiom rozdziałami w monografiach tychże ośrodków, a nawet osobnymi publikacjami, niemniej zdecydowanie bardziej wyczerpująco zajmowano się jak dotąd okresem po 1866 r.³ Ponadto opracowania monograficzne rzadko ukazują tematykę miejską w szerszej niż powiatowa perspektywie. Dopiero ostatnio opublikowana została praca poświęcona wyłącznie miastom i ich mieszkańcom w okresie 1772–1848, poruszająca wiele aspektów tego zaniedbanego pola badawczego [Jewuła 2013].

Wyraźnie większe zainteresowanie epoką autonomiczną dziejów zaboru austriackiego wydaje się w pełni zrozumiałe. Wówczas to nawet na mniejsze miasta oddziaływały liczne czynniki modernizacyjne, jak chociażby rozbudowa infrastruktury komunikacyjnej czy pełnione funkcje administracyjne. Ponadto po wejściu w życie ustawy o samorządzie gminnym (1867) niezwykle istotna była możliwość rzeczywistego wpływu mieszkańców na kierunek rozwoju własnego miasta. Tymczasem przed erą samorządności, a zwłaszcza przed uwłaszczeniem (1848), dominowały tradycyjne, przedindustrialne procesy miastotwórcze – przede wszystkim związane z obsługą rynku lokalnego. Przedmiotem niniejszego opracowania są nieliczne pozostałe determinanty rozwojowe, takie jak: funkcje administracyjne, stan finansów czy stosunki oświatowe. Ich wybór warunkowany jest dosyć słabą bazą źródłową dotyczącą małych miast w okresie przedautonomicznym. Za główny probierz rozwoju zostały uznane zmiany w liczbie mieszkańców⁴.

¹ Zwykle wyróżnia się cztery zasadnicze aspekty urbanizacji: statystyczno-demograficzny, ekonomiczno-infrastrukturalny, fizjonomiczno-budowlany oraz społeczno-kulturalny [Broński i Szpak 2002, s. 18]. Natomiast M. Nietyksza [1980, s. 400] jako nowe zjawiska w dziejach XIX-wiecznych miast wskazała: znaczne przyspieszenie tempa wzrostu demograficznego, powstanie nowych miast i osad przemysłowych, kształtowanie się okręgów przemysłowych i wielkich aglomeracji, skupienie w miastach najważniejszych zjawisk społecznych, kompleksowe zmiany w dziedzinie urbanistyki, budownictwa i gospodarki komunalnej.

² Warto zwrócić uwagę na opracowanie J. Hoff [1992], które wskazuje na przemiany społeczne w obrębie małych miast zachodniej Galicji, ale także obejmuje wyłącznie okres autonomiczny. Bardziej okazałe w ostatnim czasie prezentuje się ilościowy dorobek dotyczący mniejszych ośrodków miejskich Królestwa Polskiego.

³ Z nowszych XIX-wiecznych monografii należy wymienić opracowanie dotyczące Nowego Targu [Kowalik 2006] oraz Jasła [Laskowski 2007]. Cały wiek XIX obejmuje najnowsza publikacja o Wadowicach [Meus 2013], gdzie zamieszczono także zestawienie publikacji regionalnych z terenu dawnej Galicji.

⁴ Jest to zatem zakres badawczy znacznie węższy niż w monografii poświęconej miastom Francji w ostatnim stuleciu przed uprzemysłowieniem [Lepetit 2006]. Zagadnieniom potencjału gospodarczego miast galicyjskich (wszystkich) oraz ich strukturą zawodową zajął się Ł. Jewuła [2013].

Opracowanie dotyczy małych miast zachodniej części Galicji, tzn. w odniesieniu do okresu przed autonomią obejmującej cyrkuły: wadowicki, bocheński, nowosądecki, tarnowski, jasielski i rzeszowski. Podział taki był krótko sankcjonowany prawnie, a w praktyce funkcjonował już w ówczesnej literaturze.

Przed przystąpieniem do zasadniczych rozważań należy rozstrzygnąć, jakie miejscowości Galicji można uznać za miasta, a następnie zdecydować, które z nich powinno się zaklasyfikować jako miasta małe. Ponieważ studium obejmuje okres od pierwszego rozbioru w 1772 r. po 1866 r., pod uwagę wzięte zostaną osady miejskie według kryterium historycznego, tj. zakorzenionego jeszcze w I Rzeczypospolitej. Administracja austriacka, starając się uporządkować stosunki miejskie w nowo anektowanym kraju, dokonała w połowie lat 80. XVIII w. weryfikacji staropolskich przywilejów miejskich oraz klasyfikacji osad cieszących się tymi przywilejami jako miasta albo miasteczka [Rutowski 1888, s. XI, XII; Karpiniec 1932/33, s. 1–5, 18–22]. Podział ten abstrahował niemal zupełnie od wielkości ośrodka, był zdaje się jedynie pochodną określeń *civitas* i *oppidum* stosowanych w dawnych dokumentach, nie miał też w późniejszych czasach większego znaczenia⁵.

W omawianym okresie trwał jednak proces uzyskiwania przez niektóre wsie cech ośrodków miejskich. Został on zapoczątkowany już przed rozbiorami poprzez wydawanie przez królów polskich przywilejów na targi, bez nadawania praw miejskich. Przez długi czas po 1772 r. posiadanie przywilejów targowych także sprzyjało wykształcaniu się pewnych cech miejskich, ale w drugiej połowie XIX w. doszły nowe czynniki, jak rozwój administracji szczebla lokalnego, przemysłu czy turystyki. W rezultacie niektóre z tych wsi uzyskały później tytuły miasteczek na wzór historycznych osad miejskich.

Z uwagi na umiarkowaną dynamikę procesów demograficznych w pierwszej połowie XIX w. w niniejszym opracowaniu przyjęto, że małe miasta Galicji to takie, które nie osiągnęły do 1857 r. (pierwszy powszechny spis ludności w Galicji) 5 tys. mieszkańców⁶. Trzeba w tym miejscu dodać, że na progu epoki autonomicznej w całej Galicji zdecydowanie przeważały ośrodki miejskie, które można określić jako małe. W 1857 r. ludność poniżej 4,5 tys. liczyło 87% osiedli miejskich, a niemal 19% – nawet poniżej 1 tys. [Madurowicz-Urbańska 1978, s. 178].

2. Polityka miejska w Galicji

Polityka państwa austriackiego przez długi czas nie ingerowała w rozwój małych miast – zwłaszcza prywatnych – podobnie jak wsi pełniących niektóre

⁵ Chociaż np. starano się ten podział stosować w statystyce urzędowej.

⁶ Łącznie z Chrzanowem, który wykazał nieznacznie ponad 5 tys. mieszkańców w spisie z 1857 r.

miejskie funkcje (targi). Dopiero reforma uwłaszczeniowa, zniesienie jurysdykcji dominialnej, powstanie nowych struktur administracyjnych (powiaty polityczne i sądowe), budowa dróg i kolei doprowadziły do trwałych zmian w hierarchii ośrodków miejskich i wiejskich oraz zasięgu ich wpływów. Przetrwały one w dużej mierze do II wojny światowej, a niekiedy skutkują do dziś.

W oparciu o dane z najstarszych urzędowych zestawień ośrodków miejskich z lat 1794 i 1818 zamieszczone przez J. Karpińca [1932/33, s. 24–29] można szacować liczbę małych miast w zachodniej części Galicji (bez Rzeczypospolitej Krakowskiej) na 80 ośrodków⁷. Były to w większości miasta, które jeszcze przed 1772 r. uzyskały zezwolenie na lokację miejską od królów polskich. Do wyjątków należały miejscowości Gdów czy Jodłowa, które uzyskały uprzednio jedynie przywileje na targi i jarmarki bez formalnego uzyskania praw miejskich [Maroszek 1990, s. 214, 227, 228]⁸. Tymczasem wsi, które otrzymały w ciągu XVIII w. (niekiedy jeszcze wcześniej) prawo do odbywania targów i jarmarków, było na tym obszarze znacznie więcej. Prawdopodobnie pomyślne warunki do wymiany handlowej sprawiły, że niektóre z nich w późniejszym czasie zostały uznane za miasteczka w urzędowych i półurzędowych klasyfikacjach: Czarny Dunajec, Korczyna, Majdan (Królewski), Maków (Podhalański), Sucha (Beskidzka), Uście (Ruskie, Gorlickie), Zdynia [Maroszek 1990, s. 214, 215]. Wreszcie dla całkiem sporej grupy osad, która od połowy XIX w. określana była (nieraz stale) jako miasteczka, nie da się ustalić powodów tej klasyfikacji, niemniej były one najprawdopodobniej miejscami targowymi. Przykładem takiej osady jest np. Szczucin położony nad Wisłą, którego znaczenie polegało na ulokowaniu tam komory celnej oraz na handlowej obsłudze ludności odciętej przez granice od starych ośrodków miejskich położonych na lewym brzegu rzeki.

Podstawowym problem rozwoju małych miast galicyjskich w omawianym okresie był brak istotniejszych bodźców rozwojowych. Administracja austriacka w początkach swoich rządów była przekonana, że miast w Galicji jest zbyt dużo i że mieszczanami można właściwie nazwać tylko Żydów, bo oni nie zajmowali się rolnictwem [Tokarz 1909, s. 333, 334]. Jeszcze okres józefiński (1780–1790) rokował pomyślnie. Cesarz wykazywał żywe zainteresowanie podniesieniem zdolności podatkowej poddanych, przy czym ingerował także – co było na ziemiach polskich swoistym *novum* – w stosunki między właścicielami ziemskimi a ich miejskimi czy wiejskimi poddanymi. Ponadto w owym czasie budowano główne trakty drogowe łączące Galicję z resztą monarchii, wreszcie ustabilizowano siedziby administra-

⁷ Wyłączono miejscowości: Niegowić, Łapanów, Szczepanów i Szczurową wymienione w 1794 r., a niewymienione w 1818 r. (poza Niegowicią), których później do grona miasteczek nie zaliczano.

⁸ Niejasne pozostają przyczyny zaliczenia Zbyszyc do grona miasteczek.

cyjne. W późniejszym okresie ten ambitny plan zarówno w dziedzinie reform społecznych, jak i inwestycji gospodarczych uległ znaczącemu ograniczeniu.

Ograniczenie reformatorskich poczynań Wiednia znalazło również wyraz w polityce miejskiej. W zakresie weryfikacji, które osady należy uznać za miejskie, nie zrobiono nic poza stosowaniem podziału na miasta, miasteczka i wsie według klasyfikacji sporządzonej w latach 80. XVIII w. na potrzeby indeksu do mapy Galicji. W praktyce duże znaczenie miał podział miast na leżące w dobrach państwowych (dawnych królewskich i dobrach kościelnych) oraz prywatne (szlacheckie)⁹. Na to nakładał się podział istniejący w innych krajach monarchii austriackiej wyróżniający miasta „wolne” w dobrach panującego oraz miasta „poddańcze” znajdujące się w zarówno w dobrach państwowych, jak i prywatnych. Miasta państwowe zarządzane były w dwojaki sposób. Wolne miasta królewskie uzyskiwały władze w postaci magistratów ze stosunkowo rozbudowanym aparatem urzędniczym (tabela 1). Magistraty miały prawa dominiów, czyli stanowiły najniższy szczebel administracyjny państwa. Magistraty zaprowadzono również w znaczniejszych miastach prywatnych (poddańczych), pozostawiając bez zmian uprawnienia własnościowe (czynsze, prawo propinacji, inne świadczenia). Nazywano je odtąd miastami municypalnymi. Pozostałe miasta państwowe były pod kierownictwem dominiów, a ich miejscowy zarząd nazywano kamerarią miejską (*städtische Kämmeri*) [Pilat 1878, s. 11, 12]. Funkcjonowały one zatem w sposób zbliżony jak miasta w majątkach prywatnych (oczywiście poza municypalnymi). Ośrodki miejskie, które pozostały pod zwierzchnością prywatnych dominiów, czyli właścicieli ziemskich, były od nich nadal niemal całkowicie zależne, a ich ustroj nie zmienił się od czasów przedrozbiorowych¹⁰. Miastami w dobrach prywatnych, zwykle zresztą noszącymi miano miasteczek, ale niekiedy najmniejszymi pod względem demograficznym, państwo interesowało się w znikomym stopniu.

Tabela 1. Organizacja władz miejskich małych miast zachodniej Galicji w okresie przedautonomicznym

Magistrat	Kęty, Oświęcim, Wojnicz, Biecz, Gorlice, Ciężkowice, Grybów, Jasło, Krosno, Leżajsk, Łańcut, Przeworsk, Myślenice, Stary Sącz, Nowy Targ, Pilzno, Ropczyce, Andrychów, Lanckorona, Wadowice, Zator, Skawina, Wieliczka, Żywiec
Kameraria miejska	Wilamowice, Lipnica Murowana, Uście Solne, Czchów, Kołaczyce, Tymbark, Muszyna, Tylicz, Tuchów, Dobczyce

Źródło: [Provinzial-Handbuch... 1847, s. 252–264; Provinzial-Handbuch... 1855, s. 44–59].

⁹ W dobrach państwowych administracja dysponowała szerszymi możliwościami kierowania zmianami [Tokarz 1909, s. 348, 349].

¹⁰ W miasteczkach prywatnych przez całą pierwszą połowę XIX w. nadal funkcjonowały urzędy miejskie (wójt sądowy, burmistrzowie, podwójci, ławnicy) takie jak w okresie przedrozbiorowym – Archiwum Narodowe w Krakowie, rkps dep. 455, s. 203 (Przeclaw, 1849 r.).

Blizsze zainteresowanie władz państwowych miastami w pierwszej połowie XIX w. polegało głównie na ścisłym kontrolowaniu władz miejskich, szczególnie w zakresie gospodarki finansowej. Dotykało to zwłaszcza miast magistrackich, dysponujących teoretycznie najszerszą i najlepiej wykwalifikowaną kadram [Pilat 1878, s. 13, 14]. Niemniej jednak regulacje zaborcy umożliwiły bardziej zdyscyplinowaną gospodarkę finansami i majątkiem miejskim, w czasach Rzeczypospolitej przedrozbiorowej prowadzonej nieraz w sposób nieprzejrzysty i niefrasobliwy [Tokarz 1909, s. 109, 342–344].

3. Gospodarka finansowa

Badanie finansowej strony funkcjonowania małych miast w czasach przedautonomicznych nie jest zadaniem prostym. Przede wszystkim dostępne powszechnie dane dotyczą końcowego okresu i jedynie ośrodków pozostających pod kontrolą władz, a więc bez miast prywatnych niemunicipalnych. Dochody tej pierwszej kategorii dla 1840 r. prezentuje tabela 2. Podstawowym źródłem wpływów do miejskiej kasy były nieruchomości i niewielkie przedsiębiorstwa oddawane w dzierżawę w drodze licytacji, a przede wszystkim dochody z propinacji [Jewuła 2013, s. 23, 76, 151].

Tabela 2. Dochody magistratów i kamerarii miejskich w 1840 r.

Miejscowość	Status	Ludność	Dochód (złr)	Doch./mieszk.
Andrychów	mu	978	2914	3,0
Biecz	kr	2266	2523	1,1
Brzostek	km	838	364	0,4
Ciężkowice	mu	2274	2633	1,2
Czechów	km	1622	1352	0,8
Dębowiec	km	1998	454	0,2
Dobczyce	km	2679	2107	0,8
Gorlice	mu	3610	7074	2,0
Grybów	km	1636	1427	0,9
Jasło	kr	2144	7213	3,4
Kęty	kr	4344	7181	1,7
Końce	km	1772	2006	1,1
Krosno	kr	2153	7764	3,6
Krościenko	km	1178	532	0,5
Lanckorona	mu	1661	3269	2,0
Leżajsk	mu	4039	3774	0,9

cd. tabeli 2

Miejscowość	Status	Ludność	Dochód (złr)	Doch./mieszk.
Lipnica Murowana	km	1026	981	1,0
Łańcut	mu	2323	2129	0,9
Muszyna	km	2080	1122	0,5
Myślenice	kr	2279	8162	3,6
Nowy Targ	kr	3662	4789	1,3
Oświęcim	kr	2541	5810	2,3
Pilzno	mu	1265	3172	2,5
Piwniczna	km	2551	1764	0,7
Przeworsk	mu	2717	3943	1,5
Ropczyce	mu	1303	2629	2,0
Skawina	mu	949	2994	3,2
Stary Sącz	mu	3435	7180	2,1
Strzyżów	km	1367	1099	0,8
Tuchów	km	1663	1797	1,1
Tylicz	km	1443	673	0,5
Tymbark	km	635	536	0,8
Uście Solne	km	1461	3116	2,1
Wadowice	kr	3318	14 460	4,4
Wieliczka	kr	6473	19 202	3,0
Wilamowice	km	1886	2430	1,3
Wojnicz	mu	1118	3982	3,6
Zator	kr	1507	2746	1,8
Żywiec	mu	3904	5315	1,4

Skróty: kr – królewskie, mu – municypalne, km – kameraria miejska.

Źródło: [Statistische übersicht... 1840, s. 83, 84].

Tabela 2 pokazuje znaczną rozpiętość dochodów miast zachodniogalicyskich, przy czym mniejsze znaczenie mają tu wartości bezwzględne, większe zaś dochód *per capita*. Dochody na jednego mieszkańca Wadowic były 22-krotnie wyższe niż w przypadku najbiedniejszego Dębowca. W przedziale o dochodzie powyżej 3 złotych reńskich (dalej: złr) na głowę mieszkańca (Andrychów, Jasło, Krosno, Myślenice, Skawina, Wadowice, Wieliczka, Wojnicz) wszystkie miasta należały do kategorii wolnych miast królewskich lub municypalnych, a najwięcej ich leżało w cyrkule wadowickim. Miasta najuboższe, z dochodem wynoszącym nie więcej niż 0,5 złr na mieszkańca (Brzostek, Dębowiec, Krościenko, Muszyna, Tylicz), pozostawały pod zarządem kamerarii miejskich oraz położone były w rejonach podgórskich.

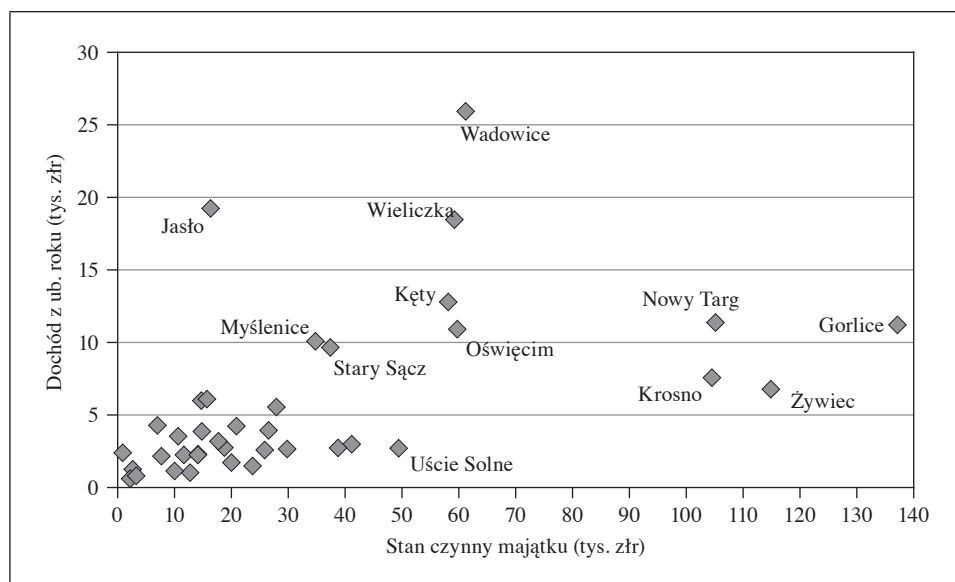
Pod koniec ery monarchii absolutnej urzędowe schematyzmy podawały kluczowe dane o kondycji gospodarczej miast, przy czym nadal brakowało w tych zestawieniach dawnych miast prywatnych (tabela 3).

Tabela 3. Majątek i dochody mniejszych miast zachodniej Galicji w 1861 r.

Miejscowość	Stan czynny majątku (złr)	Dochód z ub. roku (złr)
Andrychów	18 886	2 713
Biecz	41 273	2 947
Brzostek	2 764	1 217
Chrzanów	1 000	2 353
Czchów	23 839	1 446
Dębowiec	2 313	565
Dobczyce	10 752	3 494
Gorlice	137 253	21 170
Grybów	20 119	1 678
Jaśło	16 460	19 196
Kęty	58 249	12 748
Końce	14 243	2 255
Krosno	104 627	7 532
Krościenko	12 850	983
Lanckorona	7 097	4 242
Leżajsk	20 999	4 193
Lipnica Murowana	7 806	2 123
Łańcut	26 660	3 901
Muszyna	25 974	2 546
Myślenice	34 895	10 040
Nowy Targ	105 264	11 330
Oświęcim	59 843	10 872
Pilzno	11 760	2 211
Piwniczna	29 923	2 615
Przeworsk	14 824	5 948
Ropczyce	17 832	3 149
Skawina	14 916	3 826
Stary Sącz	37 517	9 615
Tuchów	38 872	2 691
Tylicz	3 369	762
Tymbark	10 128	1 099

cd. tabeli 3

Miejscowość	Stan czynny majątku (złr)	Dochód z ub. roku (złr)
Uście Solne	49 531	2 668
Wadowice	61 313	25 889
Wieliczka	59 335	18 423
Wilamowice	15 812	6 054
Wojnicz	28 028	5 508
Zator	14 214	2 203
Żywiec	114 993	6 736

Źródło: [*Handbuch des Statthalterei-Gebietes...* 1861].

Rys. 1. Majątek i dochody małych miast zachodniej Galicji w 1861 r.

Źródło: jak w tabeli 3.

U progu ery autonomicznej sytuacja gospodarcza miast nie przedstawiała się najlepiej. Dane z 1861 r. ukazują, że aktywa majątkowe gmin miejskich zwykle nie przekraczały wartości 30 tys. złr, natomiast roczne dochody najczęściej nie przekraczały 5 tys. złr¹¹. Najkorzystniej prezentowały się Wadowice (rys. 1), gdzie przy aktywach przeciętnej wielkości osiągnano najwyższy dochód spośród analizo-

¹¹ Dla porównania roczna płaca prezydenta Krakowa w latach 1863–1872 wynosiła 4 tys. złr [Górkiewicz 1950, s. 232, 233].

wanych miast. Podobnie nieźle wyglądała gospodarka miejska Jasła. Z kolei grupa miast Gorlice, Krosno, Nowy Targ i Żywiec posiadała całkiem znaczny majątek czynny (ponad 100 tys. złr), ale nie przekładało się to na odpowiednio wysokie dochody roczne.

4. Administracja miejska

W stosunku do okresu I Rzeczypospolitej pod panowaniem austriackim zakres samodzielności miast królewskich został ograniczony. Skład władz miejskich zależał od wielkości ośrodka i jego możliwości finansowych, większość urzędników była bowiem opłacana stałą pensją¹². Dostęp do najwyższych stanowisk był limitowany przez konieczność wykazania się odpowiednią wiedzą, znajomością języka niemieckiego, wreszcie koniecznością uzyskania nominacji od urzędu cyrkularnego. Najistotniejsze kompetencje władz miejskich dotyczyły zarządu majątkiem gminnym, spraw porządkowych i sądownictwa (magistraty) [Pilat 1878, s. 12, 13; Grodziski 1971, s. 54–56; Jewuła 2013, s. 22–24]. Poza stanowiskami urzędniczymi występującymi powszechnie (syndyk, asesorowie, sekretarz, kasjer, kontroler) w zależności od potrzeb pojawiały się w niektórych ośrodkach urzędy do specjalnego zawiadywania wydzielonymi sprawami (np. rewizor policyjny, leśniczy) oraz płatne stanowiska usługowe kwalifikowanych specjalistów (np. chirurg, akuszerka). Drugą grupę stanowił personel porządkowo-egzekucyjny, na który składali się woźni, pachołkowie miejscy, gajowi, policjanci itp.¹³

Z braku łatwo dostępnych źródeł bez kwerendy archiwalnej trudno jest omówić funkcjonowanie władz miejskich w okresie przedautonomicznym. Jediną możliwość – i to wyłącznie w odniesieniu do miast kontrolowanych przez państwo – dają publikowane wykazy składów władz magistratów i kamerarii miejskich. Analizy utrudniają jednak duże wahania w liczebności urzędów i funkcji miejskich oraz pozostawanie stanowisk przez pewien czas bez obsady. Porównując ze sobą wykazy urzędników z lat 1847 i 1855, widzimy ogólnie zmniejszenie ich liczebności dla drugiej z analizowanych dat [*Provinzial-Handbuch...* 1847, s. 252–264; *Provinzial-Handbuch...* 1855, s. 44–59]. Rozpiętość w liczbie urzędników i kwalifikowanych stanowisk miejskich była znaczna. W 1847 r. w Kętach i Wieliczce było ich aż po 17, w Krośnie, Myślenicach i Starym Sączu – po 14, zwykle jednak ta grupa nie prze-

¹² W czasach przedrozbiorowej Rzeczypospolitej większość urzędów miejskich (radni, wójt) była pełniona w zasadzie honorowo.

¹³ Podział pracowników miejskich na dwie grupy został oparty na urzędowych schematach, w których pierwsza grupa wskazywana jest z imienia i nazwiska, a druga jedynie zbiorczo.

kraczała 10 osób¹⁴. Skromniejszy skład miały wówczas kamerarie miejskie – od dwóch do sześciu osób. W 1855 r. największą liczbę głównych stanowisk miejskich posiadało Krosno – 15 (choć wiele z nich było aktualnie nieobsadzonych), dalej Kęty i Wieliczka – po 14 oraz Stary Sącz – 13. Kamerarie miejskie składały się wówczas z trzech do sześciu stanowisk. Bardziej miarodajnym wskaźnikiem możliwości prowadzenia przez miasto efektywnej polityki wydaje się liczebność personelu pomocniczo-porządkowego. W 1847 r. Wieliczka opłacała aż 21 osób (m.in. ogrodnika), a Kęty i Wadowice – po 19 osób. Byli to głównie policjanci i nocni stróże. Większą obsadę utrzymywano jeszcze w Żywcu (14 osób), w pozostałych była ona dużo skromniejsza i nie przekraczała dziewięciu osób. W Czchowie, Lipnicy Murowanej, Krościenku, Tyliczu czy Tymbarku kamerarie miejskie zatrudniały jedynie po jednym policjancie. W 1855 r. także w tej grupie zatrudnienie uległo zmniejszeniu. Najliczniejsze służby miały Wadowice (16), niewiele mniej – Kęty i Żywiec (po 14), pozostałe miasta – nie więcej niż 10 osób. Zwiększyła się liczba miasteczek utrzymujących tylko jedną osobę personelu pomocniczo-porządkowego, były to: Czchów, Grybów, Krościenko, Lipnica Murowana, Tylicz i Tymbark.

5. Szkolnictwo

W okresie przedautonomicznym najniżej zorganizowany szczebel szkolnictwa publicznego stanowiły dwuklasowe szkoły trywialne¹⁵. Bardziej rozbudowane instytucje edukacyjne – szkoły główne działały przeważnie w miastach będących siedzibami władz cyrkularnych [Grodziski 1971, s. 257; Karolczak 1999, s. 249–253]. Stan szkolnictwa w małych miastach zachodniej Galicji – mniej więcej w połowie omawianego okresu – prezentuje tabela 4.

Z tabeli 4 wyłania się przede wszystkim smutny obraz stanu ówczesnego szkolnictwa galicyjskiego. We wszystkich cyrkułach zachodniej części prowincji szkoły trywialne były nieliczne i w większości koncentrowały się w miastach – np. w cyrkułe jasielskim stanowiły one 100%. Natomiast zdecydowana większość ośrodków miejskich posiadała u siebie zorganizowaną szkołę trywialną, przeważnie z obsadą jednego nauczyciela. Tym samym możliwości zdobycia elementarnej edukacji istniały niemalże wyłącznie w miastach i miasteczkach¹⁶.

¹⁴ Do składu urzędników i kwalifikowanych funkcjonariuszy miejskich wliczono także – pełnione zwykle nieodpłatnie – funkcje honorowych asesorów.

¹⁵ Przy wielu parafiach, tam gdzie nie zorganizowano szkoły trywialnej, często funkcjonowały nadal szkoły parafialne.

¹⁶ W cyrkułach rzeszowskim i tarnowskim dominacja osad miejskich w strukturze szkolnictwa trywialnego byłaby wyraźniejsza, gdyby nie szkoły trywialne występujące we wsiach z kolonistami niemieckimi, dosyć licznymi w tych rejonach.

Tabela 4. Szkolnictwo publiczne w mniejszych miastach zachodniej Galicji w 1826 r.

Cyrkuł	Szkoła główna	Szkoły trywialne w mniejszych miastach	% ogółu szkół trywialnych w cyrkule
Rzeszowski	–	Tyczyn, Kańczuga, Leżajsk, Łańcut, Sokółów, Żołynia, Przeworsk, Głogów, Rudnik, Rozwadów, Ulanów, Dzików ^a , Radomyśl, Sędziszów	64
Jasielski	Jasło	Strzyżów, Czudec, Kołaczyce, Brzostek, Biecz, Gorlice, Frysztak, Krosno, Żmigród, Dębowiec, Dukla	100
Bocheński	Wieliczka	Dobczyce, Brzesko, Czchów, Lipnica Murowana, Nowy Wiśnicz, Zakliczyn, Niepołomice, Uście Solne, Wojnicz	67
Sądecki	–	Limanowa, Bobowa, Ciężkowice, Grybów, Stary Sącz, Muszyna, Piwniczna, Krościenko, Nowy Targ, Tymbark	67
Tarnowski	–	Dębica, Pilzno, Ropczyce, Tuchów, Wielopole, Baranów, Kolbuszowa, Mielec, Przecław, Radomyśl	71
Wadowicki	Myślenice, Wadowice	Jordanów, Lanckorona, Kęty, Oświęcim, Wilamowice, Kalwaria, Skawina, Andrychów, Zator, Maków, Żywiec	52

^a szkoła zapewne obsługiwała miasteczko Tarnobrzeg.

Źródło: [Schematismus... 1826, s. 496–517].

Stan przedstawiony w tabeli 4 nie uległ poważniejszym zmianom do lat 50. i 60. XIX w., kiedy utworzono wiele szkół trywialnych na wsi. W przededniu epoki autonomicznej przybyło natomiast nieco szkół głównych w mniejszych miastach, takich jak: Krosno, Leżajsk, Gorlice, Nowy Targ, Stary Sącz, Kęty czy Żywiec [*Handbuch des Statthalterei-Gebietes...* 1865, s. 308–315, 364–376].

6. Reformy administracyjne po 1848 roku

Pod koniec ery rządów absolutnych doszło do reformy podziału administracyjnego w Galicji, która miała odcisnąć wyraźnie piętno na procesie formowania nowej hierarchii ośrodków miejskich. Uprzednio obszar zachodniej Galicji był podzielony na sześć cyrkułów, z tego cztery miały siedzibę w większych miastach. Niższym szczeblem administracyjnym były już tylko miasta magistrackie i dominia, przy czym te drugie nie angażowały większego aparatu

urzędniczego¹⁷. Jedynie placówki straży finansowej były rozmieszczone również w wielu mniejszych ośrodkach miejskich. Po uwłaszczeniu i utracie racji bytu przez dominia sprawa reorganizacji administracji terenowej stała się paląca, ale mimo to przeciągnęła się do 1855 r. W pierwszym rządzie w ramach cyrkułów powstały urzędy skarbowe (1850), natomiast projektowane powiaty sądowe i większe polityczne (administracyjne) miały już granice cyrkułów przekraczać. Na siedziby urzędów skarbowych wyznaczano przede wszystkim miasta i miasteczka, ale faktycznie niektóre z pierwotnych lokalizacji zostały szybko zmienione (tabela 5). Tylko przeniesienie siedziby urzędu podatkowego z Lipnicy do Wiśnicza (przy niezmienionym okręgu) zostało oficjalnie anonsowane, pozostałe zmiany miały zapewne charakter prowizoryczny¹⁸.

Reforma administracji terenowej i sądownictwa pierwszej instancji miała nastąpić niewiele później. W 1851 r. obwieszczono o siedzibach starostw powiatowych i lokalizacjach zawierających się w nich sądów powiatowych. W zachodniej Galicji projektowano 26 powiatów politycznych oraz 79 sądów powiatowych. Wszystkie ośrodki starostw miały być zlokalizowane w miastach, które jednocześnie były siedzibami sądów powiatowych¹⁹. Natomiast pozostałe sądy powiatowe zostały rozmieszczone nie tylko w ośrodkach miejskich, 13 z nich miało bowiem swoje centra we wsiach²⁰. Reforma w takim kształcie nie weszła w życie. Ostatecznie cyrkuły miały działać do 1865 r., a w 1854 r. zdecydowano o utworzeniu w zachodniej Galicji 68 niewielkich powiatów sądowo-administracyjnych (*gemischte*), przy czym ich siedziby i – najprawdopodobniej – kształt terytorialny wzorowano na istniejących już powiatach podatkowych (tabela 6) [*Reichs-Gesetz-Blatt...* 1854, nr 111, rozporządzenie z 24.04.1854; Reder 1975, s. 274–277, 280]. Wystąpiło jednak kilka różnic, tak względem rozmieszczenia urzędów podatkowych, jak i wcześniejszego projektu. Po raz pierwszy na ośrodek administracyjny przewidziano miasteczka: Kalwarię (Zebrzydowską) – za pobliską Lanckoronę, Tymbark – w miejsce wsi Mszana Dolna oraz Ulanów. W północnej części

¹⁷ Przykładowo jeden justycjariusz sądził w wielu okolicznych dominiach lub zlecano tę funkcję magistratowi pobliskiego miasta.

¹⁸ Od 1.11.1852 r. [*Allgemeines Landes-Gesetz...* 1855b, nr 235].

¹⁹ Z mniejszych miast miały to być: Chrzanów, Kęty, Żywiec, Wadowice, Jordanów, Nowy Targ, Dobczyce, Stary Sącz, Grybów, Gorlice, Jasło, Dukla, Krosno, Dąbrowa, Mielec, Pilzno, Sędziszów, Łańcut, Przeworsk, Rozwadów [*Allgemeines Landes-Gesetz...* 1855a, nr 94 (obwieszczenie z 16.07.1851)].

²⁰ Sądy powiatowe miały zostać umieszczone w następujących miastach i miasteczkach: Trzebinia, Skawina, Wieliczka, Niepołomice, Oświęcim, Andrychów, Zator, Myślenice, Lanckorona, Maków, Brzesko, Uście Solne, Wiśnicz, Krościenko, Limanowa, Zbyszyce, Ciężkowice, Biecz, Żmigród, Wojnicz, Zakliczyn, Żabno, Tarnobrzeg, Brzostek, Radomyśl, Ropczyce, Kolbuszowa, Tyczyn, Głogów, Strzyżów, Sokołów, Leżajsk, Grodzisko.

cyркуłu bocheńskiego wieś Radłów ostatecznie zastąpiła wieś Szczurową oraz miasteczko Uście Solne (wcześniej projektowane jako powiat sądowy). Ponadto niewielka wieś Zasów przejęła funkcje przewidywane wstępnie dla pobliskiego miasteczka Radomyśla (Wielkiego). Względem pierwotnego projektu z 1851 r. straciło miasteczko Sędziszów, widziane jako siedziba starostwa powiatowego – zostało zupełnie pominięte. Zyskała natomiast Dębica, wcześniej przewidywana jako miasteczko w powiecie sądowym pilzneńskim.

Tabela 5. Siedziby urzędów skarbowych w zachodniej Galicji w latach 1850–1867 (bez większych miast)

Cyrkuł	Miasta i miasteczka	Wsie	Późniejsze zmiany
Wadowicki	Żywiec, Oświęcim, Kęty, Andrychów, Wadowice, Lanckorona, Skawina, Myślenice, Jordanów, Maków	Milówka	–
Krakowski	Trzebinia, Chrzanów	Liszki, Krzeszowice	–
Bocheński	Niepołomice, Wieliczka, Dobczyce, Lipnica (Murowana), Wojnicz, Brzesko	Szczurowa	Nowy Wiśnicz za Lipnicę, Radłów za Szczurową
Sądecki	Stary Sącz, Krościenko, Nowy Targ, Limanowa, Zbyszyce, Grybów	Krynica, Czarny Dunajec, Mszana Dolna	Muszyna za Krynice
Tarnowski	Żabno, Dąbrowa, Radomyśl (Wielki), Mielec, Kolbuszowa, Ropczyce, Dębica, Pilzno, Tuchów	–	Zasów za Radomyśl
Jasielski	Frysztak, Strzyżów, Brzostek, Jasło, Biecz, Gorlice, Żmigród (Nowy), Dukla, Krosno	–	–
Rzeszowski	Tyczyn, Przeworsk, Łańcut, Sokołów (Małopolski), Głogów (Małopolski), Leżajsk, Tarnobrzeg, Rozwadów	Nisko	–

Źródło: [Allgemeines Landes Gesetz und Regierungsblatt... 1853, nr 77 (zarządzenie z 29.01.1850); Provinzial-Handbuch... 1854, s. 187–191].

Po uruchomieniu urzędów doszło do zmiany dwóch lokalizacji określonych w ustawie, z miast do wsi zostały przeniesione następujące siedziby powiatów: z Muszyny do Krynicy oraz z Tymbarku do Skrzydłnej [Provinzial-Handbuch... 1856, s. 83; Provinzial-Handbuch... 1857, s. 80]. W odniesieniu do drugiego przy-

padku wiadomo, że Tymbark był miasteczkiem, które niewiele wcześniej zostało zniszczone przez pożar [Karolczak 1999, s. 218]²¹.

Tabela 6. Siedziby urzędów powiatowych w zachodniej Galicji w latach 1855–1867 (według obwodów)

Miasta i miasteczka	Wsie
Chrzanów	Jaworzno, Krzeszowice, Liszki, Mogiła
Oświęcim, Kęty, Andrychów, Wadowice, Żywiec, Kalwaria, Maków, Jordanów, Myślenice, Skawina	Ślemień, Milówka
Wieliczka, Niepołomice, Dobczyce, Wiśnicz, Brzesko, Wojnicz	Radłów
Nowy Targ, Krościenko, Tymbark ^a , Limanowa, Stary Sącz, Muszyna ^a , Grybów, Ciężkowice	Czarny Dunajec, Skrzydlna ^a , Krynica ^a
Gorlice, Biecz, Żmigród, Dukla, Jasło, Brzostek, Frysztak, Strzyżów, Krosno	
Tuchów, Pilzno, Dębica, Ropczyce, Kolbuszowa, Mielec, Dąbrowa, Żabno	Zasów
Tyczyn, Głogów, Łańcut, Przeworsk, Leżajsk, Sokołów, Ulanów, Rozwadow, Tarnobrzeg	Nisko

^a lokalizacje zmienione.

Źródło: [Reichs-Gesetz-Blatt... 1854, nr 111; Provinzial-Handbuch... 1857].

Nowo powołane urzędy powiatowe zostały rozmieszczone stosunkowo gęsto i – siłą rzeczy – umieszczone w niewielkich ośrodkach. Składały się one wprawdzie z niezbyt licznej, ale zróżnicowanej kadry urzędniczej, stale przebywającej w jednym miejscu. Niezmiernie ważna stała się zatem kwestia odpowiedniego budynku dla siedziby władz. Trudnościami lokalowymi należy zapewne tłumaczyć niekiedy zaskakujące umieszczenie urzędów, z pominięciem niektórych ośrodków miejskich.

Reforma administracyjna z połowy lat 50. XIX w. miała istotne znaczenie dla podniesienia miejskiego charakteru wielu niewielkich miast. Wpłynęła także zasadniczo na dotychczasowe stosunki lokalne przez zmianę kierunków przemieszczania się ludności w celu załatwienia swoich codziennych spraw. Powiat obsługiwał znacznie większy obszar, niż wynosił zasięg miejskiego rynku lokalnego wyznaczanego przez cotygodniowe targi. Odtąd ludność była odciągana od załatwiania rozmaitych interesów w innych lokalnych ośrodkach, a zjeżdżała do miasteczek powiatowych, gdzie przy okazji załatwiania koniecznych spraw urzęd-

²¹ Podobnych przyczyn można się domyślać w przypadku spektakularnego pominięcia stosunkowo ludnego miasteczka Radomyśla na rzecz wsi Zasów.

dowych mogła zaspokoić również inne potrzeby. W nowo powołanych ośrodkach administracyjnych powiększał się popyt na lokalne towary i usługi, pojawiła się tam bowiem grupa konsumentów o stałych dochodach. Urząd powiatowy był przecież obsadzony przez kilku urzędników oraz mniej liczny personel pomocniczy. W tych samych miejscowościach funkcjonowały ponadto urzędy podatkowe. Sądowe funkcje ówczesnych powiatów sprawiały, że w miejscowościach powiatowych swoje siedziby ustanowili notariusze i adwokaci. Wreszcie trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie urzędów bez poczty i posterunku żandarmerii. Takie skupisko urzędników i przedstawicieli wolnych zawodów przyciągało kolejnych – np. lekarzy. Reforma z lat 50. XIX w. miała trwały charakter, mimo że kolejna z lat 1866/1867 wykreowała nową, dwuszczeblową hierarchię lokalnych ośrodków administracyjnych.

7. Aspekt demograficzny

Obserwacje trendów demograficznych w miastach galicyjskich w okresie przedautonomicznym utrudnia brak publikacji statystycznych zawierających wyniki przeprowadzanych wówczas spisów konskrypcyjnych (wojskowych). Z tego względu bliższe informacje o liczbie mieszkańców małych miast zebrano głównie z materiałów archiwalnych dla dwóch cyrkułów: tarnowskiego i rzeszowskiego (tabela 7).

Biorąc pod uwagę wymienione dwa cyrkuły, widzimy, że w okresie przedautonomicznym zaludnienie małych miast zauważalnie się zwiększyło. Nie odbywało się to jednak równomiernie w czasie. Po stosunkowo pomyślnym końcu XVIII w. w epoce wojen napoleońskich nastąpiło wyraźne załamanie dynamiki przyrostu demograficznego. Po okresie odbudowy i zwiększenia potencjału ludnościowego w małe miasta uderzył kryzys połowy lat 40. i połowy lat 50. XIX w. (głód i epidemia cholery). Mimo to generalnie w okresie 1815–1857 w miastach objętych analizą zaludnienie zwiększyło się o 40,2%. Wzrost ten był bardziej dynamiczny niż ogółu ludności obu cyrkułów (24,6%)²². Nie rozkładał się on jednak równomiernie – podczas gdy Rozwadów, Tarnobrzeg, Żabno czy Dębica podwoiły liczbę mieszkańców, to Przeworsk, Wielopole i Głogów zanotowały nawet jej zmniejszenie.

²² Dane dotyczące ludności cyrkułów rzeszowskiego i tarnowskiego pochodzą z 1817 r. [Szewczuk 1939, s. 302] oraz 1857 r. [Zamorski 1989, s. 49].

Tabela 7. Ludność miast cyrkułów rzeszowskiego i tarnowskiego w latach 1786–1857

Miasto	Rok								Wskaźnik dynamiki (%)							
	1786	1800	1815	1824	1843	1857	1786–1800	1800–1815	1815–1824	1824–1843	1843–1857	1815–1824	1824–1843	1843–1857	1815–1857	
Baranów	841	1 000	935	1 138	.	.	18,9	-6,5	21,7	
Dąbrowa	1 495	1 495	1 079	1 213	.	2 144	0,0	-27,8	12,4	98,7	.	
Dębica	1 322	1 436	1 289	1 436	.	2 667	8,6	-10,2	11,4	106,9	.	
Głogów	2 353	2 114	2 182	2 233	2 607	2 148	-10,2	3,2	2,3	16,7	-17,6	.	.	-1,6	.	
Jawornik	.	.	511	589	.	587	.	.	15,3	14,9	.	
Kańczuga	.	.	1 486	1 496	.	1 606	.	.	0,7	8,1	.	
Kolbuszowa	1 163	1 286	1 114	1 373	.	2 104	10,6	-13,4	23,2	88,9	.	
Leżajsk	3 070	3 061	2 807	3 341	4 274	4 126	-0,3	-8,3	19,0	27,9	-3,5	.	.	47,0	.	
Łańcut	.	.	2 285	1 988	2 435	2 690	.	.	-13,0	22,5	10,5	.	.	17,7	.	
Mielec	1 665	2 076	1 982	2 140	2 475	3 125	24,7	-4,5	8,0	15,7	26,3	.	.	57,7	.	
Piłzno	1 192	1 296	1 110	1 274	.	1 360	8,7	-14,4	14,8	22,5	.	
Przeclaw	720	.	748	924	.	928	.	.	23,5	24,1	.	
Przeworsk	.	.	3230	3 105	2 617	2 359	.	.	-3,9	-15,7	-9,9	.	.	-27,0	.	
Radomyśl	941	1 238	1 228	1 405	.	2 044	31,6	-0,8	14,4	66,4	.	
Radomyśl (n. Sanem)	625	713	563	761	.	924	14,1	-21,0	35,2	64,1	.	
Ropczyce	1 791	2 190	2 165	2 512	.	3 029	22,3	-1,1	16,0	39,9	.	
Rozwadów	795	867	690	1 037	.	1 552	9,1	-20,4	50,3	124,9	.	
Rudnik	1 002	1 027	1 106	1 218	.	1 802	2,5	7,7	10,1	62,9	.	
Rzochów	509	491	536	632	.	596	-3,5	9,2	17,9	11,2	.	
Sędziszów	1 428	1 409	1 191	1 363	.	1 648	-1,3	-15,5	14,4	38,4	.	

cd. tabeli 7

Miasto	Rok						Wskaźnik dynamiki (%)						
	1786	1800	1815	1824	1843	1857	1786–1800	1800–1815	1815–1824	1824–1843	1843–1857	1815–1843	1843–1857
Sokołów	2 489	2 592	2 472	2 756	3 433	3 525	4,1	-4,6	11,5	24,6	2,7	42,6	
Tarnobrzeg	802	1 081	969	1 205	·	2 195	34,8	-10,4	24,4	·	·	126,5	
Tuchów	1 157	1 232	1 346	1 633	·	1 802	6,5	9,3	21,3	·	·	33,9	
Tyczyn	·	·	1 317	1 349	·	1 483	·	·	2,4	·	·	12,6	
Ulanów	1 715	2 193	2 028	2 352	2 676	3 151	27,9	-7,5	16,0	13,8	17,8	55,4	
Wielopole	754	741	835	994	·	803	-1,7	12,7	19,0	·	·	-3,8	
Zabno	1 099	669	615	795	·	1 298	-39,1	-8,1	29,3	·	·	111,1	
Ogółem (miast)							7,1 (21)	-6,5 (21)	11,7 (27)	14,5 (7)	3,0 (7)	40,2 (26)	

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Teki Schneidra sygn. 1849, 1850 oraz [Rutowski 1888, s. 66–68; Skorowidz... 1868].

8. Zakończenie

W okresie przedautonomicznym brakowało istotniejszych bodźców do rozwoju małych miast płynących z zewnątrz. Zreformowano wprawdzie ustrój tych ośrodków, którymi państwo się interesowało (głównie w dobrach państwowych i największych miastach prywatnych), ale profesjonalizacja kadr zarządzających tymi miastami i ścisły nadzór nie przyczyniały się do ich znacząco szybszego rozwoju. Problemem był także zróżnicowany, ale na ogół niski poziom dochodów. Nie objęta na ogół reformami związanymi z zarządzaniem pozostała liczna grupa małych miast prywatnych, których sytuacja prawna niemalże nie zmieniła się od czasów staropolskich. Dopiero lata 50. XIX w. wraz z przebudową administracji terenowej (zniesienie dominiów) przyniosły możliwości awansu wielu niewielkich miast i miasteczek. Wspólną ich słabością był natomiast niski stopień zorganizowania szkolnictwa, chociaż sama obecność instytucji oświatowych wyróżniała je od wsi. Mając jednak na względzie wyraźny przyrost zaludnienia, można przypuszczać, że był on zasługą innych – niż wyżej uwzględnione – czynników wzrostu.

Literatura

- Allgemeines Landes Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Grossherzogthume Krakau. Jahrgang 1850* [1853], Lwów.
- Allgemeines Landes Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Grossherzogthume Krakau. Jahrgang 1851* [1855a], Lwów.
- Allgemeines Landes Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Grossherzogthume Krakau. Jahrgang 1852* [1855b], Lwów.
- Broński K. [2003], *Rozwój gospodarczy większych miast galicyjskich w okresie autonomii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Broński K., Szpak J. [2002], *Procesy urbanizacyjne w Europie w XIX i XX wieku. Problemy i koncepcje badawcze*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 587.
- Górkiewicz M. [1950], *Ceny w Krakowie w latach 1796–1914*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Grodziski S. [1971], *Historia ustroju społeczno politycznego Galicji 1772–1848*, Ossolineum, Wrocław.
- Handbuch des Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1861* [1861], Lwów.
- Handbuch des Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1865* [1865], Lwów.
- Hoff J. [1992], *Spółeczność małego miasta galicyjskiego w dobie autonomii*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów.

- Jewuła Ł. [2013], *Galicyjskie miasta i miasteczka oraz ich mieszkańcy w latach 1772–1848*, Historia Iagellonica, Kraków.
- Karolczak K. [1999], *W czasach absolutyzmu austriackiego [w:] Limanowa. Dzieje miasta, T. I: 1565–1945*, red. F. Kiryk, Kraków.
- Karpiniec J. [1932/33], *Ilość osad miejskich byłej Galicji i podział ich na miasta i miasteczka*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. 2.
- Kowalik B. [2006], *Nowy Targ 1867–1918. Pół wieku, które zmieniło oblicze miasta*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Nowy Targ.
- Laskowski A. [2007], *Jasło w dobie autonomii galicyjskiej. Miasto i jego przestrzeń*, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków.
- Lepetit B. [2006], *The Pre-industrial Urban System: France 1740–1840*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Madurowicz-Urbańska H. [1978], *Struktura wielkości miast i osiedli typu miejskiego w Wielkim Księstwie Poznańskim, Królestwie Polskim i Galicji w drugiej połowie XIX wieku (do 1910 roku). Z historycznych procesów urbanizacji – próba analizy [w:] Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce (Problemy i metody)*, red. J. Topolski i in., PWN, Warszawa.
- Maroszek J. [1990], *Targowiska wiejskie w Koronie Polskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Białystok.
- Meus K. [2013], *Wadowice 1772–1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Nietyksza M. [1980], *Dzieje miast polskich w epoce kapitalizmu. Problemy, stan badań, postulaty*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 87, nr 2.
- Pilat T. [1878], *Pogląd historyczny na urzędnia gminne w Galicyi*, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, R. 4.
- Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1847* [1847], Lwów.
- Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1854* [1854], Lwów.
- Provinzial-Handbuch des Krakauer Verwaltungs-Gebietes für das Jahr 1855* [1855], Kraków.
- Provinzial-Handbuch des Krakauer Verwaltungs-Gebietes für das Jahr 1856* [1856], Kraków.
- Provinzial-Handbuch des Krakauer Verwaltungs-Gebietes für das Jahr 1857* [1857], Kraków.
- Reder J. [1975], *Podziały polityczne i administracyjne Małopolski południowej w latach 1815–1867 [w:] Prawnicze, administracyjne i ekonomiczne studia wyższe w Rzeszowie 1959–1974*, Rzeszów.
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisethum Oesterreich. Jahrgang 1854* [1854], Wien.
- Rutowski T. [1888], *Ludność miast, miasteczek, gmin wiejskich i obszarów dworskich podług wyznania i narodowości*, „Rocznik Statystyki Przemysłu i Handlu Krajowego”, z. 9.
- Schematismus der Königreiches Galizien und Lodomerien für das Jahr 1826* [1826], Lwów.
- Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim* [1868], Lwów.

Statistische übersicht der Königliche Galizien und Lodomerien im Jahre 1840 [1840],
bmn.

Szewczuk J. [1939], *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*, Lwów.

Tokarz W. [1909], *Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków.

Zamorski K. [1989], *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji: ludność Galicji w latach 1857–1910*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Selected Problems in the Development of Small Towns in Pre-autonomous Galicia (1772–1866)

This study was designed as an introduction to the main determinants of the development of smaller towns in the western part of Galicia in the years 1772–1866. It was assumed that these places had fewer than 5000 residents, though their urban status was not in doubt. During this period, the authorities were only interested in towns that belonged to the state and the largest private towns, where the authorities attended to the professionalisation of municipalities. However, given the prevailing low incomes, the attempt at professionalisation did not contribute to the municipalities' development. The attendant changes did not affect a large group of smaller private towns. It was only the later reorganisation of the local administration, in the 1850s, that yielded the opportunity to promote many small towns. A common weakness the towns shared was the poor organisation of education, although the mere presence of educational institutions distinguished them from villages. However, in view of the significant population growth in this period, we may presume that this growth was due to growth factors other than the above.

Keywords: Galicia, small towns, economy, administration, demography.